

ZMIEN HELU TAL - PASSAT

Paul Portelli

Ili zmien inħares lejn il-passat, u għadu stampat f'moħħi. Għalkemm hu zmien passat, ma ninsih qatt, u ħalla tant memorji li għadnmi ngħożżhom, meta nagħmel paragun bejn zmien tfuliti u ż-zmien ta' llum. Nara baħar jaqsam ta' differenza. Illum it-tfal għandhom minn kollox, u ħafna minnhom mhumiex kuntenti, u aħna konna ngħaddu ħajja sempliċi ta' dixxiplina u ubbidjenza lejn il-ġenituri u superjuri tagħna.

Xi ħamsin jew sittin sena ilu, il-Belt Valletta kienet bħal familja waħda. Jien twelidt fi Strada San Nicola. Daż-zmien xejn ma tixbaħ kif kienet...dik il-parti ta' quddiem it-twieqi tal-kunvent tad-Dumnikani. Kont bilkemm għadni nilħaq mal-gallarija, il-patrijiet kienu jsejħuli u jgħiduli xi ħaġa. Billi missieri kien magħruf sewwa magħhom, partitarju Dumnikan pessmu, u minnhom kellu ħafna ħbieb, anki xi tofija ġie li wadd-buli.

Sewwasew quddiemna kien hemm in-niċċa tal-Madonna tar-Rużarju. Kont nara wieħed mill-ġirien jitle' kuljum fuq sellum, inaddaf il-ħgieġ tan-niċċa, jixgħel u jpoġġi l-fjuri quddiemha. Ftit aktar il-fuq kien hemm statwa ta' San Duminku, l-ħ fil-festa kienet tiżzejjien bil-karti u fjuri sofor u ħomor. Dawn in-niċċeġ għadhom hemm sa llum. Ħafna min-niċċeġ kienu jixgħeluhom bil-lumini. Dawn kienu tazza mimlija nofsha ilma u nofsha żejt li jitle' fil-wiċċ, u l-lumina kienet tkun biċċa miċċa bejn tliet biċċiet sufri. Kienu ukoll jużaw ix-xemgħa tal-pakketti.

Fuq il-bitħa ta' ġewwa, kellna gallarija tal-ħadid mikxufa, tagħti għall bitħa ta' taħtna. Kellhom fekruna ta' taħtna, u kont indum is-sieġet inħares lejha, iddaħħal u toħroġ rasha għall kull ħoss li tisma'. Xi erba' bibien il-fuq minnha, kien hemm ċertu Kelinu tal-Pitrolju; kellu kantina mnejn ibieġħ il-pitrolju u l-faħam. Kien għad hawn ħafna familji jsajru fuq il-kenur. Għall-faħam kienu jġibu ġewlaq jew basket taċ-ċarruta li kienu jużaw għalhekk biss. Kelinu kien qsajjar, ċajtier, bil-berritta u s-sidrija, bil-qorq u mustaċċi rqaq; kellu wiċċu u idejħ suwed qisu tork. Il-pitrolju kienu jigu jixtruh ġo xi landa, u ukoll fil-fliexken; mhux l-ewwel darba li xi tarbija spiċċat ħażin għax xorbot il-pitrolju li fil-fliexkun tkun ħasbitu ħaġ'oħra. Kelinu kien il-ħin kollu tiela' u niezel inewwel. Kellu kanarin imdendel f'gagġa ma' grampun; kont ngħidlu jagħtihuli, u dejjem jgħidli ...La jitwallu denbu.

Mal-faċċata l-oħra kienu joqogħdu żewġ familji li kienu joħroġuni magħhom. Waħda, fejn l-omm kienet dejjem fuq sigġu ħdejn il-bieb. Dawn kienu jqattgħu ħajjithom hekk, il-knisja u d-dar. Kull bieb kien ikollu grada ta' l-injam, jew jekk tkun tal-benestanti tal-ħadid elaborat. Din kienet generalment tinqala' u jdaħħluha ġewwa meta jagħlqu l-bieb filgħaxija. L-omm kellha żewġ bniet u tnejn oħra subien. Kienet tara minn għajn waħda; dak iż-zmien ma kienx hawn il-kura ta' issa, u kont tara bosta mankamenti. Waħda mix-xebbiet, Mimi', kienet ħajjata prima, l-oħra, Pawla, kienet iddoqq biċċiet popolari fuq il-pjanu li kienu jogħoġbuni, bħal "O Sole Mio", "Santa Lucia", u oħrajn.

Il-familja l-oħra kienet l-omm, bintha Mary li kienet ħajjata, Rose li kienet tiegħu ħsieb id-dar u x-xiri, u l-guvintur Victor u Romeo. Dan ta' l-aħħar kien dilettant tal-mandolina, u xi drabi kien jgħallimni ndoqqha. Kellu gramofon qisu kabinet, bi tromba enormi u fejn terfa' d-diski taħt; kellu kaxxa tal-landa fejn iżomm il-labar li kienu jdoqqu d-diska, li kellha stampa ta' kelb jissemma' go gramofon.

Mill-Barrakka ta' Fuq, kont nara, filgħaxija, numru kbir ta' fregati tal-gwerra mixgħulin. Kont tisma' tisfira li kienu jsaffru l-baħrin. Il-gallariji tal-fregati il-crow's nest, kienu jkunu fil-għoli ħafna, aktar mill-għola sur. Ukoll għadu stampat f'moħħi il-logħob tas-searchlights, u xi drabi il-baned ta' abbord. Trid timmagina dawk il-vapuri tar-rmonk, iħallu warajhom dik ir-rimja fil-baħar kalm, miżbugħin ħomor u bojod. Kont tisma' ukoll il-ħsejjes tal-magni u l-muturi. Barra minn dan, wieħed ma jistgħax ma jsemmix il-muvimenti l-oħra, bħal vapuri tal-merkanzija li kienu isorgu taħt is-sur ta' Santa Barbara, u d-dgħajes u l-laneċ... Tal-karrozzini u tad-dgħajes ukoll kienu jaqalgħu l-għixien tagħhom tajjeb, ġejjin u sejrin bejn il-Belt u l-Kottonera...erħilhom jgħajtu...."Cabby Sir!"... "Dgħajsa Sir!" Kuljum filgħaxija kont nara in Knight of Malta għaddej, mixgħul, imur Sqallija. Kienu xeni u ħsejjes li jattiraw l-attenzjoni ta' wieħed ċkejken bħali, u għadhom f'moħħi qishom, il-bieraħ.

U xi ngħidu għall-lifts...wieħed tiela' u l-ieħor nieżel. L-art proprja għall-lift kienet magħmula bħal speċi ta' palk ta' l-injam, speċi ta' pont. Kont nara x-xquq ta' bejn l-injam, u minn dak l-għoli tgħidx kemm kont nibza'....il-karrozzi u l-karrozzini hemm isfel kienu jidhru qishom Dinky Toys. Il-lift bilkemm kien ikun għadu waqaf fuq, li l-baħrin ma jaqbzux minn fuqu biex joħorgu jigruminnu. Kellu żewġ riklami kbar in-naħa li tagħti għat-triq il-ġdida; wieħed The Times of Malta u ieħor Il-Berqa. Fuq is-saqaf kien hemm bħal missen hut b'sel-lum tal-ħadid, biex l-impjegati jistgħu jitilgħu u jinżlu. Il-biljett kien jiswa sold. Taħt il-lift konna ngħidulu ż-żigużajg. Fil-Barrakka kien ikun hemm tfal jilgħabu ħarba jew il-passju, jew idawru ċirku kbir billi jagħtuh daqqa ta' njama, minbarra xi ftit namrati fl-irkejjen...u l-anzjani jitkażaw bihom...mur gibhom illum x'kienu jgħidu! Kien ikun hemm min ibiegħ iċ-ċiċri, ful u karawett, iżomm qoffa bil-għalaq. Oħrajn kienu joqogħdu idawru l-klieb.

Taħt il-gallarija tal-ħadid tal-Barrakka ta' Fuq, kont tilmaħ xi nofs tużżana kanuni, u bejniethom munzell balal, boċċi tal-ħadid, irrangati bħal piramida. Din kienet is-Saluting Battery, kif kien hemm ukoll miktub bl-iswed fuq l-abjad fuq il-ħajt. Kont tara wkoll min jieħu r-ritratti, u jiżvilupphom dak il-ħin stess. Il-kamera kienet tkun tal-injam, kwadrata, tistriħ fuq tripied. Kien ikollu bħal purtiera sewda biex idañħal rasu tañtha, u kien jgħid lill-kljenti, one, two, three, u mat-three tiċċaqalqux. Għad hemm il-kjosk bis-siggijiet u l-im-wejded tal-ħadid, barra, fejn wieħed kien jista' jieħu ruġgata, gelat jew orange crush.

Dak iż-żmien kienet ħaġa komuni tara tabelli tal-kartun, fuq il-bibien tad-djar .."Si Loca" jew "To Let", speċjalment

g all-ville atura. Missieri kien jikrilna post g as-sajf f'Tas-Sliema, li g adu je isti sa Hum dejn il-Plaza Regency Hotel. E att kif taqsam it-triq, kien **henn** famija jag ralu 1-iroqaret, jaqsmulek qalbek bir-ri a. Ta thora e att kien jefcisti razzett b'afna qasab, tassew elu u pittoresk. Dan iH uni spi a, min abba li hawn sarnien u playground; hawn insibuh b'ala l-Exiles. Niftakar kif wasalna f'dan il-post ta' ville atura, lil ija - gir Vince, serr uh ma si u wieqaf **sakemm** jisbarazzaw, u telaq jimxi wa du! Dak ifc-roien kienet a a ta' fer meta tarbija titlaq timxi, u skantaw; iz-zija Karmena qalet "G ad jitwiellu jitkelmuni". Hawn filg axija konna no or u passi ata g all-frisk kif kienu jag mlu afna familji o rajn.

Fil-Hdud, missieri kien je odna g and Vitor tal-Ve a, f' San Pawl il-Ba ar, g ax kienet mag rufa gTiall fniek u spagetti tajbin. Lili 1-inbid kienu j a11tuhu1i shandy ma1-luminata. Dak i - mien il-ba ar kien kollu ar daqs il-krisrtall. It-triq li tiehu g ax-Xemxija u 1-Armier kienet dejqa afna, bilkemm tg addi xarabank ta' Hum. Filg axija kien jitla ra el mal-fanali tal-pitrolju jew ejt, bis-sellurn, u jixghel id-dwal, ghax f'dawk 1-in awi 1-elettriku kien g adu ma wasalx. Wara 1-ikel, meta nmorru nistrie u, Vitor kienet tippompja 1-isprej tal-Flit kontra d-dubbien, u tag laq il-kamra biex dawn imutu. Biex tisprejja kien ikolla landa ilindru twil bil-bott ie or irowa al mieg u li jimlewh bil-velenu, u fuqu kellu stampa ta* dubbiena. G al-lum nieqfu hawn u nkomplu darb' o ra

Nota Ta' Apprezzament

Is-Sur Paul Portelli temili i1-kitba tieghu: ". . . . u nkomplu darb' o ra " I da d-destin kiefer ried li din id-darb'o ra mhix se tasal. Is-Sur Portelli, li kien ukoll membru attiv tal-kumitat tal-G aqda tal-Folklor roiet fil- 5 ta Ottubru 1994. Rappre entanti tal-kumitat taghna, waqt xita torrenzjali, marru jassistu g all-quddiesa u wkoll fi - imiterju. Paul kien sikwit jikteb f1-Immara dwar 1-esperjenzi tieghu ta' 1-img oddi u jipparte ipa f*wirjiet. Minbarra li n&Sntu 1-kondoljanzi tag na lill familja tieghu, niftakru fih ukoll fit-talb tag na. R.I.P.